

УДК 378.03

Сутність поняття «професійно важливі якості»

Наталія Олександрова,
асистент,

Українська інженерно-педагогічна академія, Харків

Науковий керівник — кандидат педагогічних наук, доцент *І. Посохова*

*Професійно цінні якості формуються тільки
в процесі діяльності і в ній вдосконалюються*
Є.О. Климов

Постановка проблеми. Сучасний ринок праці вимагає від фахівців високоєфективної роботи. На ефективність та продуктивність роботи значний вплив мають розвинені професійно важливі якості фахівців. Розуміння сутності, структури, базових ознак поняття сприяє послідовному, цілеспрямованому розвитку професійних якостей і його впровадженню в навчальний процес.

Питання щодо професійно важливих якостей розглядалися у працях широкого кола науковців, зокрема в дослідженнях Н.В. Алішева, В.Б. Бакатанової, В.О. Бодрова, І.Б. Васильєва, О.С. Єгорова, Е.Ф. Зеєра, Є.О. Климова, Н.В. Кузьміної, Ю.Н. Кулюткіна, В.Г. Лооса, А.К. Марко-

вої, Н.С. Мойсеюк, Л.Е. Орбан-Лембрик, В.Д. Шадрікова, О.І. Щербакова.

Метою статті є аналіз сутності поняття «професійно важливі якості».

Це передбачає вирішення наступних завдань:

- проаналізувати дослідження щодо визначення поняття «професійно важливі якості»;
- диференціювати наукові підходи до поняття;
- виділити найточніше визначення поняття;
- проаналізувати розбіжності в термінологічному визначенні;
- визначити складові та базові ознаки поняття.

В літературі відсутній єдиний підхід до терміну «професійно важливі якості». В останніх дослідженнях поняття «професійно важливі якості» було розглянуто з різних сторін. Так, можна провести умовну класифікацію досліджень із розв'язання цієї задачі за наступними напрямками:

- психологічний (В.О. Бодров, Е.Ф. Зеєр, Є.О. Климов, Н.В. Кузьміна, В.Г. Лоос, В.Л. Марищук, А.К. Маркова, Л.Е. Орбан-Лембрик, Г.М. Павлова, В.Д. Шадріков);
- акмеологічний (А.О. Деркач, Н.В. Кузьміна, Л.Е. Орбан-Лембрик);
- ергономічний (Н.В. Алішев, О.С. Єгоров, Є.О. Климов, Г.В. Ложкін, Н.І. Пов'якель, Н.П. Реброва).

Напрямки вказаних досліджень презентують галузі знань, які знаходяться в тісному взаємозв'язку. Так, акмеологія та ергономіка беруть свій початок в психології, педагогіка широко застосовує здобутки досліджень психології. Тому, поперше, дослідження в галузі психології покладені в основу досліджень інших напрямків; по-друге, зазвичай автори проводили дослідження одночасно в кількох суміжних напрямках.

Ці напрямки характеризують поняття «професійно важливі якості» з різних точок зору. Можна умовно їх означити головними тезами, що відображають сутність підходу до кожного з наукових напрямків:

- психологічний: професійно важливі якості впливають на ефективність професійної діяльності;
- акмеологічний: професійно важливі якості сприяють успішному оволодінню певною професією та є необхідними для засвоєння спеціальних знань і навичок, розвиток здібностей;
- ергономічний: професійно важливі якості виступають у вигляді професійних вимог до особистості фахівця.

Дослідники-психологи розробляли методологічний підхід до поняття «професійно важливі якості». Вони концентрували увагу на формулюванні, описі та

обґрунтуванні поняття, визначенні його структурних складових, а також встановлювали місце професійно важливих якостей в структурі особистості. Дослідники в акмеологічному та ергономічному напрямках доповнювали поняття в залежності від специфіки галузей знань, які вони презентують. Так, акмеологи розглядали професійно важливі якості з точки зору професіоналізму як особливості особистості, що необхідні для засвоєння спеціальних знань, здібностей та навичок для успішного оволодіння певною професією та досягнення рівня професіоналізму. Ергономісти вивчали професійно важливі якості як необхідні умови забезпечення ефективної роботи системи «людина — машина» та професійні вимоги до особистості фахівця.

ІІІ професійно важливі якості є також предметом ряду досліджень в педагогіці, зокрема в професійній педагогіці. Проте ми не виділяємо педагогічного напрямку досліджень через те, що дослідники-педагоги не ставили перед собою завдання визначити сутність поняття «професійно важливі якості», а застосовували детальні розробки психологів. Педагоги розглядали професійно важливі якості як елементи, що необхідні для розв'язання педагогічних задач, досліджували зміст якостей для вчителів, педагогів (Н.В. Кузьміна, Ю.Н. Кулюткін, А.К. Маркова, Н.С. Мойсеюк, В.О. Сластєнін, О.І. Щербаков), професійно важливі якості інженерів-педагогів В.Б. Бакатанова, І.Б. Васильєв, Е.Ф. Зеєр, М.К. Танасейчук, Л.З. Тархан, В.Е. Турянська), а також методи, засоби, технології їх формування.

Розглянемо більш детально зазначені напрямки.

Ствердження, що професійно важливі якості впливають на ефективність професійної діяльності, є стрижньовим майже для всіх існуючих визначень. Сучасні психологічні словники надають визначення «професійно важливих якостей» як будь-яких якостей суб'єкта, що включені до процесу діяльності та забезпечують

ефективність її виконання за певними параметрами продуктивності, якості праці та надійності [12, 15].

Відомий дослідник Е.Ф. Зеєр також стверджував, що «професійно важливі якості — це психологічні якості особистості, що визначають продуктивність (якість, результативність та ін.) діяльності» [3].

В подальших дослідженнях у співавторстві з Г.М. Павловою Е.Ф. Зеєр розширює сутність поняття «професійно важливі якості» в дефініції складової професійно-особистісного потенціалу, що розуміється як «стійка інтегральна сукупність загальних, спеціальних і приватних якостей спеціаліста, що обумовлюють його здатність до продуктивного здійснення професійної діяльності». Поряд з професійно важливими якостями, на їх думку, стоять психофізіологічні властивості, професійна направленість та професійна компетентність.

Багато дослідників підкреслювали вплив професійно важливих якостей на ефективність професійної діяльності.

Дослідження В.Д. Шадрікова мають велике значення в контексті розгляду професійно важливих якостей. Саме його погляди кладуть в основу багатьох праць дослідники цього питання. Він вважав, що професійно важливі якості — це індивідуальні якості суб'єкта діяльності, що впливають на її ефективність [14].

А.К. Маркова також визначила професійно важливі якості як такі, що впливають на ефективність праці особистості. В її дослідженні під професійно важливими якостями виступають психічні процеси, психічні стани, а також мотиви, ставлення до праці та інших людей [8].

Л.Е. Орбан-Лембрик підкреслює, що професійно важливі якості являють собою найбільш стійкі характеристики, що мають вирішальний вплив на професійну діяльність, її ефективність. Того ж погляду дотримувався А.О. Деркач [2, 9].

Є погляд, що професійно важливі якості мають тісний зв'язок із здібностями. В.Г. Лоос говорить про професійно важливі якості як про сукупність професійної

спрямованості та здібностей, які дозволяють досягнути успіхів у обраній галузі та відчувати від цього задоволення [10].

Думки, що професійно важливі якості сприяють успішному оволодінню певною професією, дотримувались деякі автори акмеологічного напрямку. Так, у своїх дослідженнях А.О. Деркач, окрім вищенаведеного, зазначав, що професійно важливі якості — це психологічні особливості особистості, необхідні для засвоєння спеціальних знань, умінь і навичок, того ж погляду дотримувалась і Н.В. Кузьміна [2, 5].

На думку В.Л. Марищук, професійно важливі якості — це окремі динамічні риси особистості та її властивості, що сприяють успішному оволодінню певною професією. До професійно важливих якостей віднесені не тільки особистісні, але й фізичні якості [6].

В.Д. Шадріков висловлював думку, що якості та здібності «взаємно обумовлюють один одного і розвиваються в єдиному процесі системогенезу» [14]. Тобто професійно важливі якості, до яких належать і здібності, впливають не лише на ефективність професійної діяльності, але й на успішність її засвоєння.

О крім авторів стверджували, що професійно важливі якості виступають як професійні вимоги до особистості фахівця. Е.Ф. Зеєр зазначав, що професійно важливі якості, з однієї сторони, багатофункціональні, з іншої — специфічні для кожної професії [3]. В.Л. Марищук під професійно важливими якостями розуміє окремі динамічні риси особистості та її властивості, які відповідають вимогам до людини певної професії [6].

Дослідники ергономічного напрямку наголошували на впливі професійно важливих якостей на роботу з технікою та обладнанням. Н.В. Алішев, О.С. Єгоров, висвітлили такий аспект питання, як співвідносини систем «людина — машина», «людина — знаряддя праці». Вони розглядали професійно важливі якості як параметри, професійні вимоги, що ви-

значають ефективність цих взаємодіючих систем [1].

Г.В. Ложкін та Н.І. Пов'якель зазначали, що професійно важливі якості відображають зовнішні специфічні впливи, що виступають у формі професійних вимог до особистості [7].

Є.О. Климов вказував на зв'язок професійно важливих якостей з індивідуально-психологічними особливостями і розглядав професійно важливі якості як їх сукупність, яка виступає з професійними вимогами до особистості фахівця [4].

Кожне із наведених визначень поняття «професійно важливі якості» відштовхується від підходу, в руслі якого проводить дослідження його автор, висвітлює набір характеристик, який розглядає заданий підхід. Загалом всі визначення дають загальну характеристику поняття «професійно важливі якості». Ми схильні розглядати ці погляди як взаємодоповнюючі.

Найбільш точно та ємно, на наш погляд, сутність поняття «професійно важливі якості» розкрито у визначенні В.Д. Шадрікова. Під «професійно важливими якостями» він розуміє індивідуальні якості суб'єкта діяльності, що впливають на ефективність професійної діяльності та успішність її засвоєння. Це визначення загальне та є слухним для фахівця будь-якої професії.

Існують певні розбіжності у термінологічному визначенні поняття, що розглядається. Слід зазначити, що в дослідженні була врахована класифікація Ю.П. Поваренкова, що диференціював якості суб'єкта праці на професійно важливі і професійно значущі. Їх сукупність Ю.П. Поваренков назвав професійно орієнтовними якостями [11]. Визначення В.Д. Шадрікова, що розглядається як базове, функціонально охоплює ці дефініції та має назву лише однієї з них.

Вивчаючи етимологічне походження та психологічне навантаження, Н.А. Сургунд стверджує, що терміни, що зустрічаються в сучасній літературі при відсутності єдиного підходу до терміна «професійно

важливі якості» («професійно важливі функції», «професійні якості» «професійно важливі ознаки», «професійно важливі уміння», «професійно цінні якості», «професійно необхідні якості», «професійно значущі якості»), доцільно розглядати, як синонімічно однорідні та використовувати паралельно [13].

Таким чином, було визначено, що всі дефініції можна об'єднати терміном «професійні якості». Це підтверджується тим, що ряд дослідників (Е.Ф. Зеєр, Є.О. Климов, О.О. Сегеда, Л.З. Тархан) підкреслюють інтегративний, синтетичний характер професійних якостей. В реальних умовах майже неможливо та недоцільно виділяти окремі якості та групи, адже вони утворюють складний сплав якостей, який забезпечує виконання професійних функцій різних рівнів складності.

Диференціювання професійних якостей на види є доцільним при визначенні циклів навчальних дисциплін, при складенні вимог до абітурієнта, що зазначаються в освітньо-кваліфікаційній характеристиці.

Наведена кількість дефініцій дає можливість вивести складові та базові ознаки поняття, що вивчається. Майже всі автори наголошують на двох складових поняття: змісті та функціях професійних якостей. До змісту автори відносять індивідуально-психологічні особливості та риси особистості (психічні процеси, стани, мотиви, ставлення до праці та інших людей, професійну спрямованість, здібності, психомоторні властивості, включаючи вміння, навички, звички).

Серед найбільш важливих функцій професійних якостей виділяють дві: успішне навчання та продуктивна професійна діяльність. Відповідно до широко поширеної класифікації професійних якостей на загальні та спеціальні, якості, що виконують функцію обумовлення успішного навчання, відносяться до загальних. Вони включають універсальні професійні якості, що характеризують властивості, важливі на початку професійного навчання та необхідні для будь-якої професійної

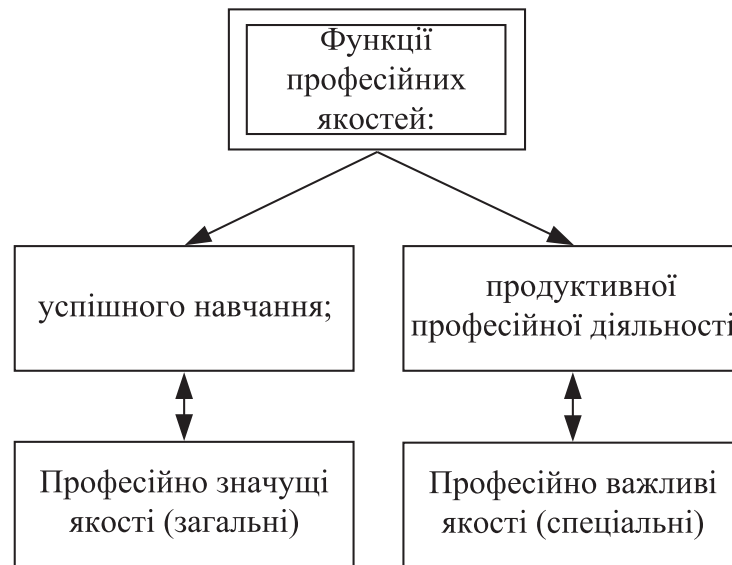

Рис. 1. Функції професійних якостей

діяльності, наприклад, відповідальність, цілеспрямованість, наполегливість та ін., а також ті, що є бажаними для професії й зазначені в освітньо-кваліфікаційній характеристиці.

Другу функцію виконують спеціальні якості, що визначаються специфікою спеціальності та спеціалізації. Згідно з класифікацією Ю.П. Поваренкова, професійні якості, що виконують першу функцію, є професійно значущими, ті, що виконують другу функцію — професійно важливими (рис. 1).

До головних ознак поняття «професійні якості» відносяться:

- професійні якості, що виражаються через професійні функції;
- включають до свого складу здібності, але не обмежуються ними;
- можуть бути розглянуті в системі, тобто як сукупність взаємодоповнюючих компонентів;
- є різними за змістом для різних професій та спеціальностей, тобто залежать та витікають із специфіки певної діяльності;
- мають загальні та спеціальні складові для різних професій і спеціальностей;
- характеризують людину як суб'єкт праці;

- визначають вимоги до фахівця (в професіограмі, державних стандартах);
- відповідають певній системі професійної взаємодії (людина — людина, людина — техніка, людина — художній образ, людина — природа, людина — знакова система).

Сукупність характеристик поняття «професійні якості» дає можливість охарактеризувати певну професію та спеціальність. Професійні якості на практиці, по-перше, використовуються на початку професійного навчання як вимоги до абітурієнта певної спеціальності, по-друге, — як вимоги до фахівця, що вказані в професіограмі, по-третє, — в державних освітніх стандартах.

Висновки. Таким чином, були виділені три підходи до визначення поняття «професійно важливі якості» в сучасній науці — психологічний, акмеологічний, ергономічний. В сукупності вони дають загальне широке розуміння професійно важливих якостей. В педагогіці користуються дефініцією, що визначена дослідниками-психологами, і доповнюють її відповідно до змісту професійної діяльності. Термінологічні розбіжності у визначенні поняття можна усунути, прийнявши за базові «професійні якості». Перспек-

тиви подальших досліджень полягають у визначенні змісту та груп професійних якостей фахівців окремих професій і спеціальностей.

Література

1. Алишев, Н.В., Егоров, А.С. Эргономические предпосылки оптимизации профессиональной подготовки учащихся профтехучилищ. — М.: Высш. шк., 1982. — 142 с.
2. Деркач, А.А., Орбан, Л.Э. Акмеологические основы становления психологической и профессиональной зрелости личности. — М.: Изд-во Рос. акад. Гос. службы при Президенте РФ, 1995. — 208 с.
3. Зеер, Э.Ф. Профессиональное становление личности инженера-педагога. — Свердловск: Изд-во Урал. ун-та, 1988. — 120 с.
4. Ложкин, Г.В., Повякель, Н.И. Практическая психология в системах «человек — техника»: учеб. пособ. — К.: МАУП, 2003. — 296 с.
5. Климов, Е. А. Психология индивидуальных различий. — М.: МГУ, 1982. — 267 с.
6. Кузьмина, Н. В. Очерки психологии труда учителя. — Л.: Изд. ЛГУ, 1967. — 60 с.
7. Марищук, В.Л. Психологические основы формирования профессионально значимых качеств: автореф. дис. ... д-ра психол. наук. — Л., 1982. — 32 с.
8. Маркова, А.К. Психологические критерии и ступени профессионализма учителя // Педагогика. — 1995. — № 6. — С. 59–63.
9. Орбан-Лембрик, Л.Е. Социальная психология: пособие. — К.: Академвидав, 2003. — 448 с.
10. Промышленная психология / под ред. В.Г. Лоос. — К.: Техника, 1974. — 232 с.
11. Поваренков, Ю.П. Психологическое содержание профессионального становления человека. — М.: УРАО, 2002. — 160 с.
12. Психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів. — Харків: Прапор, 2009. — 672 с.
13. Сургунд, Н.А. Психодіагностика професійної придатності майбутнього практичного психолога: автореф. дис. ... канд. психол. наук. — К., 2004. — 22 с.
14. Шадриков, В.Д. Психология деятельности и способности человека. — [2-е изд., перераб. и доп.] — М., 1996. — 320 с.
15. Шапар, В.Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. — Харків: Прапор, 2005. — 640 с.

20.06.2011